

HISTORIJSKA GRAĐA

UDK 091. = 03.512.161 = 163.4 (497.6) "16"
930.25 (497.6)
929.653 "16"
Historijska grada

DVA ZANIMLJIVA BERATA IZ PRVE POLOVINE 17. STOLJEĆA

Ramiza Smajić
Institut za istoriju, Sarajevo

Među rukopisnim blagom koje posjeduje Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, nalazi se nevelik ali svakako zanimljiv fond arhivske građe osmanske provenijencije. U potpunosti neobrađen, fond čine uglavnom kadijske isprave, ali i nekolicina sultanskih dokumenata, koji će, vjerovatno, privući pažnju istraživača, s obzirom na to da oslikavaju društveno-politička, ekonomska i historijska zbivanja perioda u kojem su nastajali.

Počeci razvoja osmanske administracije se vezuju obično za početak XIV stoljeća, razvoj njenih posebnijih oblika za doba sultana Mehmeda Fatiha, dok zlatno doba Osmanskog carstva, vladavinu Sulejmana Veličanstvenog, karakterizira već potpuno razrađen administrativni sistem, što se vidi iz ondašnje arhivske građe, pojedinačnih spisa, dokumenata i službenih knjiga. Elementi administracije u Bosni, ne samo u osmanskom periodu, nego i u 19. stoljeću, pa i sa prelaza iz 19. u 20. stoljeće, nesagledivi su bez poznavanja izvorne osmanske administracije. Izvori koji su ključni predmet našeg interesovanja dijele se na nekoliko grupa i to na osnovu subjekta koji je te spise izdavao:

- akti Visoke Porte i Carskog divana
- akti i defteri carskog katastra,
- akti i knjige državnog računovodstva i finansija,
- sudski protokoli (sidžili) šerijatskih sudova i
- dokumenti vjerskih institucija.

Iako su inostrani znanstvenici, poput I. H. Uzunçarşılıja ili F. Babingera, već odavno imali u svojim bibliografijama studije posvećene diplomatskim prikazima

određenih vrsta dokumenata, odnosno njihovih dijelova, naša javnost je dugo oskudijevala cjelovitim informacijama ove vrste, te ćemo i ovom prilikom istaći znanstveni senzibilitet Medžide Selmanović koja je svoje dvije studije posvetila upravo diplomatskom prikazu fermana i berata u arhivistici.¹

Mi smo za ovu priliku odabrali dva berata uz puno uvjerenje da će njihovo dešifrovanje i prijevod poslužiti za konkretnija historijska i topografska istraživanja. Za berat se najčešće kaže da je to sultanova povelja kojom se dodjeljuje zvanje, odlikovanje, imovina ili kakva privilegija beratliji pri postavljanju na neku funkciju. U osmanskoj terminologiji za sam berat će se vrlo često upotrijebiti izraz *nišān-i humāyūn* ili *hukm-i humāyūn* (carski dekreti). Berati koji su svojim diplomatskim opisom i historiografskim sadržajem privukli našu pažnju činili su dio privatne zaoštavštine koja se kupovinom našla u NUB BiH.² Odnose se na isto lice, ali su izdani u rasponu od sedam godina. Iz sadržaja je očito da se radi o redovnoj proceduri obnavljanja postojećeg berata. Berati inače spadaju u historijske izvore prvog reda, ali datumom starija povelja je primjer toliko reprezentativne ljepote da pored svoje pune historiografske vrijednosti nosi izrazite umjetničke kvalitete. Taj berat je pisan u mjesecu rebi' al-ahiru 1043. god. (oktobar 1633.), a drugi berat 20. ševvala 1050. god. (februar 1641.). Datiranje u beratima je po pravilu vršeno na arapski način, ali od strane posebne sultanske kancelarije. To opravdava posve drugi rukopis pri datiranju berata. Najčešće se radi tzv. "kičma" tipom, pisanjem izrazito vitkim slovima. Navođenje datuma u beratima o kojima je ovdje riječ je tipično i čitko naznačeno na pozadini samih dokumenata.

S obzirom na to da, jednako kao i ferman ili kanunnama, spadaju u sultanske dokumente, berati iznad teksta imaju *tugru*, monogram sa umjetnički ispisanim imenom sultana. Naši berati nose tugru sultana Murata IV (1623-1640) te je u tekstovima očita dosljednost u praksi i načinu dodjeljivanja i obnavljanja berata jedna od refleksija cjelokupne vladavine Murata IV. Njegovu vladavinu (naravno, ne mislimo na period kad je kao jedanaestogodišnjak došao na vlast, nego period njegove stvarne vlasti od početka 1632. god.) karakterizira uvođenje reda među spahijama, janičarima i vladajućem personalu, obnavljanje autoriteta i prestiža sultana, donošenje zabrane upotrebe kafe i duhana, zatvaranje krčmi, itd. Međutim, najvažnije što je ura-

¹ Medžida Selmanović, *Ferman- diplomatski prikaz*, str. 115-129, u: PRILOZI ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU, XXVI/76, Sarajevo 1978; Ista, *Berat kao diplomatska vrsta u turskoj arhivistici*, str. 169-209, u: PRILOZI ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU, 35/1985, Sarajevo 1986

² Dio su fonda koji je pri akceptiranju imenovan kao "Nasljeđe Čengića", u sklopu kojeg ima nekoliko desetina dokumenata vezanih nesumnjivo za jednu liniju roda Čengića.

dio bilo je uspostavljanje reda u okviru državnih finansija revizijom poreskih registara i insistiranjem na redovnoj isplati.

Tekst skoro svih berata je, zavisno od ranga i važnosti, pisan posebnim ukrasnim načinom pisanja, tzv. *ḍīwānī* pismom. Taj način pisanja podrazumijeva lančani sistem od početka do kraja teksta, pa čak i ako je stilski vrlo uredno, njegovo dešifrovanje predstavlja veliku poteškoću. Mislimo svakako na glavninu teksta, budući da berati, kao i nekolicina drugih dokumenata, imaju određene šablone za svoje pojedine dijelove, što olakšava dešifrovanje. Ono po čemu se ovaj berat, kao i svi ostali, razlikuje od drugih sultanskih dokumenata jeste činjenica da ne počinje sa oslovljavanjem, nego se poslije uvodne formule odmah prelazi na sadržaj.

Berat najčešće donosi informaciju o beratliji na čije se ime izdaje berat, pa se čak daje i njegov fizički opis, npr.: “kara gözlü” (crnih očiju) “kara kaşlı” (crnih obrva), itd. Fizičko lice na koje se odnose berati o kojima govorimo opisuje se kao: “ala gözlü ala kaşlı ahmar al-lawn wast al-qāmati” (šarenih očiju, šarenih obrva, rumenog tena i srednjeg rasta).

Pored toga, svaki berat obavještava detaljno o području koje obuhvata timar beratlije, visinu godišnjeg prihoda i način na koji se daje timar na uživanje. Ovakve informacije daju i berati o kojima je riječ u ovom radu, što znači da ne samo što registruju stanje u Carstvu sa praksom dodjeljivanja timara, nego nose i obilje podataka za historiju područja sa kojeg spahija ubire prihode, informacije o aktuelnim pazari-ma, selima, kretanjima hajmanegana i sl. U ovom slučaju, konkretno se radi o selima oko pazara Ustikoline, oko nahije Trebinje, Foče i Sokola.

Na kraju glavnog dijela berata obavezno stoji da se timar daje određenom licu pod uslovima ispunjavanja obaveza prema Visokoj Porti. Tako se i u pomenutim beratima ističe da berat važi “pod uslovom da beratlija stane pod bajrak tog i tog alajbega”. Dužnosti i kompetencije onog kome se izdaje berat inače su uvijek jasne i određene. U različitim beratima na samom kraju ponavljaju se stalno iste, stereotipne, ali nedvosmislene formule: “Tako da znate da se na časni sultanski znak oslonite (i da prema njemu postupate)...”

Pored ove vrste berata čiji integralni prijevod donosimo u ovom radu, podsjetit ćemo da postoji i niz drugih berata: *iltizām berāti* (berat o zakupu u kojem se navodio predmet zakupa, rokovi i način držanja zakupa), *cizye berāti* (berat kojim se povjeralo prikupljanje glavarine sa uputstvima o načinu prikupljanja, te upozorenjima na strogo pridržavanje naredbi), *mu’āfiyet berāti* (berati kojim su se oslobađali od poreza, obično vjerski službenici, starci, bolesnici i svi oni koji nisu bili sposobni da izdržavaju sebe ili svoju porodicu), *defterdarlik berāti* (berat o postavljenju defterdara, “ministra za finansije”), itd.

Prijevod berata br. 1.³

Tugra:

Murat šah, sin Ahmed hana, vječiti pobjednik

Tekst:

Naredba časnog, uzvišenog, visokog, sultanovog simbola i sjajne carske tugre koja osvaja i obasjava svijet, ovo je:

Potvrđena je većina timara i zeameta, namijenjenih i određenih za muslimanske uglednike. Na osnovu fermana sa propisanim obavezama i u skladu sa mojim carskim naredbama, provjereni su jedan po jedan dirlici koje su zauzeli ljudi, vojnici u određenim ejaletima. Za timare namijenjene konjanicima izdat je moj časni ferman. Derviš oglu, čovjek šarenih očiju, prosijedih obrva, rumenog lica, osrednje visine, mutesarrif je zeameta od 20.000 akči u nahiji Bistrica, u Hercegovačkom sandžaku. Na osnovu berata koji je u rukama uzora visokouglednika Muhammeda (neka mu je veća čast) i prethodne odluke, određen mu je pomenuti zeamet od 20.000 akči pod uslovom da stane pod bajrak alajbega u sandžaku u kojem se nalazi zeamet. Na osnovu tezkere velikog plemenitog zapovjednika Hasana, bosanskog beglerbega (neka mu je dug život) naređujem spomenuto i naređujem da od danas bude sve kako je rečeno. Čast je služiti pobjedonosnoj vojsci. Neka se ostalo done-se na mjesto na osnovu carskog deftera, a narod na zeametu zna svog subašu i neka mu se obraća u stvarima vezanim za subašiluk. Neka se tome niko ne nađe na putu i neka se ne miješa. Tako da znate da se na časni sultanski znak oslonite (i da prema njemu postupate).

U Konstantiniji...

Popis timara:

Sami pazar Ustikolina, pripada pomenutom, prihod 8.000

Selo (nečitko), pripada Sokolu, sa čiflucima, 3.000

Selo Kosman, pripada pomenutom, 1.800

Selo Zagor, pripada pomenutom, 3.000

³ Određen broj toponima ostavili smo nedešifriran, budući da bi donošenje brojnih potencijalnih a međusobno krajnje različitih načina čitanja moglo samo uvesti zabunu kod čitaoca koji bi bio zainteresiran za topografsko ubiciranje. Svakako, oba ova berata stoje na raspolaganju u NUB BiH za detaljnija istraživanja.

Selo Gora, pripada pomenutom, 3.000
Selo Bosimlje, pripada pomenutom, 2.500
Pazar Foča sa hajmaneganima, 1.400
Selo Podklek, pripada pomeutom, 100
Selo Mali Stubić, 1.200
Selo Milić, pripada Kuknju, 2.200
Selo Bruse?, derbend, pripada pomenutom, 3.000
Selo ?, pripada pomenutom, 1.800
Selo Stakorina, pripada pomenutom, 3.000
Selo Podjedić ?, pripada pomenutom, 2.000
Selo Hisje ?, pripada pomenutom, 1.300
Selo Previr, pripada (nečitko), 1.200
Selo Gornji Bratin, pripada Osanici, 1.000
Prelaz Trebinje sa ribnjakom, pripada Trebinju, 3.000
Selo Dobraljevine, pripada Sokolu, 400

Čift Muhammed bega u Brdarićima (Bradarici?), pripada Foči, 100

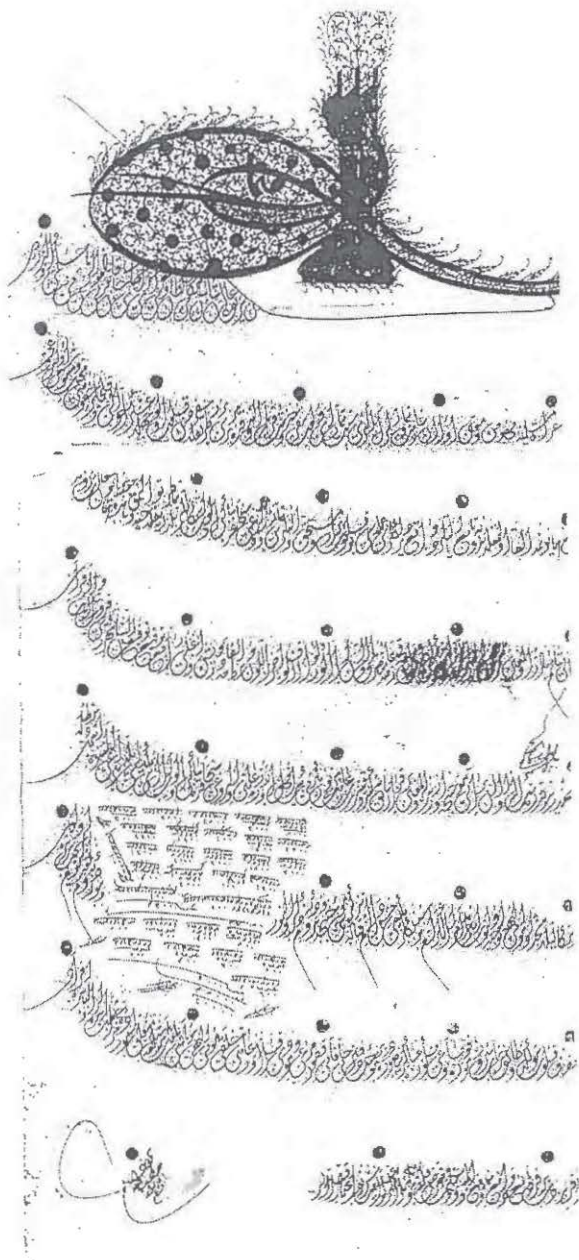
Ukupno 43.000

Hajmanegani, vojnuci i vlasli sa tapijom nahije Završ i Crkavice, pripada Foči, 500

Čift Muhammed bega, pripada Gacku, 100

Nahija Trebinje

Selo Limovo?, ušurdžije, pripada pomenutom Trebinju, 800
Selo (nečitko), pripada pomenutom, 400
Selo ?, pripada pomenutom, ušurdžije, 700
Selo Mostnica, pripada pomenutom, ušurdžije, 800
Selo Bilobrad, pripada pomenutom, ušurdžije, 500
Selo Pljoska, pripada pomenutom, ušurdžije, 300
Selo Slavica, pripada pomenutom, ušurdžije, 400
Selo Podvezice, pripada pomenutom, ušurdžije, 500
Selo Orašje (Orašine?), pripada pomenutom, ušurdžije 600
Ukupno 5.000
Sve ukupno 48.000
Dio 20.000

Prijevod berata br. 2.

Tugra:

Murat šah, sin Ahmed hana, vječiti pobjednik

Tekst:

Naredba časnog, uzvišenog, visokog sultanovog simboka i sjajne carske tugre koja osvaja i obasjava svijet:

Prema svemu onom što je sad pred mojim uzvišenim prijestoljem, postoji ferman po kojem je Derviš oglu, čovjek šarenih očiju, prosijedih obrva, rumenog lica, osrednje visine, mutesarriif zeameta od 20.000 akči u nahiji Bistrica, u Hercegovačkom sandžaku na osnovu berata od 5. rebiu-lahira 1043. godine koji je u rukama uzora visokouglednika Muhammeda (neka mu se poveća moć). Zeamet koji je kod njega od pomenutog datuma sad se obnavlja ali se iznova upućuje da stane pod bajrak alajbega u sandžaku. Ovako naređujem od damas da bude, da se prema tome upravlja. Čast je služiti pobjedonosnoj vojsci. Neka se ostalo donese na mjesto na osnovu carskog deftera, a narod na zeametu zna svog subašu i neka mu se obraća u stvarima vezanim za subašiluk. Neka se tome niko ne nađe na putu i neka se ne miješa. Tako da znate da se na časni sultanski znak oslonite (i da prema njemu postupate).

U Konstantiniji, zaštićenoj kući

Popis timara:

Sami pazar Ustikolina, pripada pomenutom, prihod 8.000

Selo (nečitko), pripada Sokolu, sa čiflucima, 3.000

Selo Kosman, pripada pomenutom, 1.800

Selo Zagor, pripada pomenutom, 3.000

Selo Gora, pripada pomenutom, 3.000

Selo Bosimlje, pripada pomenutom, 2.500

Pazar Foča sa hajmaneganima, 1.400

Selo Podklek, pripada pomeutom, 100

Selo Mali Stubić, 1.200

Selo Milić, pripada Kuknju, 2.200

Selo Bruse?, derbend, pripada pomenutom, 3.000

Selo ?, pripada pomenutom, 1.800

Selo Stakorina, pripada pomenutom, 3.000

Selo Podjedić ?, pripada pomenutom, 2.000

Selo Hisje ?, pripada pomenutom, 1.300
Selo Previr, pripada (nečitko), 1.200
Selo Gornji Bratin, pripada Osanici, 1.000
Prelaz Trebinje sa ribnjakom, pripada Trebinju, 3.000
Selo Dobraljevine, pripada Sokolu, 400

Čift Muhammed bega u Brdarićima (Bradarici?), pripada Foči, 100

Ukupno 43.000

Hajmanegani, vojnuci i vlasi sa tapijom nahije Završ i Crkavice, pripada Foči,
500

Čift Muhammed bega, pripada Gacku, 100

Nahija Trebinje

Selo Limovo?, ušurdžije, pripada pomenutom Trebinju, 800
Selo (nečitko), pripada pomenutom, 400
Selo ?, pripada pomenutom, ušurdžije, 700
Selo Mostnica, pripada pomenutom, ušurdžije, 800
Selo Bilobrad, pripada pomenutom, ušurdžije, 500
Selo Pljoska, pripada pomenutom, ušurdžije, 300
Selo Slavnica, pripada pomenutom, ušurdžije, 400
Selo Podvezice, pripada pomenutom, ušurdžije, 500
Selo Orašje (Orašine?), pripada pomenutom, ušurdžije 600
Ukupno 5.000
Sve ukupno 48.000
Dio 20.000

